

Проф. др Гојко МИЉАНИЋ

КЊАЗ НИКОЛА У РАТУ 1876-1878. ГОДИНЕ

Ойшиће њриликe њред улазак у рай њрошиву Турске

Ако желимо објективно приказати улогу црногорског књаза Николе Петровића, као истакнуте личности, државника и војсковође у једном великом народном рату („Вељи рат”), који је по постигнутим резултатима веома запажен и високо оцијењен, онда је то велика одговорност које је и овај аутор свјестан. Пошто овдје улогу књаза Николе разматрамо првенствено као војсковође, одговорност аутора проистиче из чињенице, да је војска малене Црне Горе у двогодишњим ратним сукобима, у неколико десетина битака, бојева и борбених окршаја, скоро редовно односила побједу над вишеструко бројнијом и опремљенијом војском Царевине Турске. У чему је то била изворна снага црногорске народне војске када се на њеном челу налазио књаз Никола као Врховни командант, који је руководио Ратним савјетом и ратом у цјелини, а често на ратишту и непосредно у појединим бојевима одређеним деловима војске? Скоро читави рат провео је непосредно на бојишту, стално мијењајући мјесто Врховне команде, а истакнуте војводе окупљао на сједнице Војног савјета под ведрим небом.¹

Прави војсковође и ратници, који су истовремено и државници, своју активност у рату испољавају дјелујући у исто вријеме на државном (политичком), дипломатском и војном плану, који се комплементарно допуњавају, па се рат не изражава само кроз борбена дејства (иако су она свакако најзначајнија), него кроз укупно ангажовање једног народа и државе. Уосталом, рат какав су водили Црна Гора и херцеговачки устаници, без стајаће војске и школованих војних кадрова, био је општенародни рат у коме је на одређен начин ангажовано чита-

---

¹ Ратни савјет сачињавали су најистакнутији војводе црногорске војске. Познате су сједнице Ратног савјета (Војни стан) пред више одсудних окршаја са Турцима непосредно на бојном пољу. На Вучјем долу и у бојевима „девет крвавих дана” књаз је непосредно командовао свима или дијелом јединица. Војни стан је био оперативни орган, пошто црногорска војска није имала генералштаба. (*Мемоари* Николе Петровића, књ. V, стр. 374).

во становништво и укупни материјални ресурси којима је народ располагао; једном ријечју, рат су водили храбри црногорски и херцеговачки сељаци предвођени својим народним првацима под командом Господара Црне Горе књаза Николе Петровића.

По својој функцији црногорски Господар је истовремено и Врховни командант који руководи Ратним савјетом и ратом у цјелини, а према потреби и непосредно командује јединицама у борби.² У рат 1876. књаз Никола је ушао у успону своје снаге, са петнаестогодишњим искуством у вођењу државе и војске, са искуством из једног такође великог рата из 1862. када је имао само двадесетак година и водио рат противу Турске. Све је то за њега био велики науч и још тада је схватао да му је у рату најзначајнија командантска функција. Он је до тада успио да више пута изанализира стечена знања у војним школама Француске, војну моћ и организацију црногорске војске, као и све особености вођења једног народног рата, са малим снагама, скромним материјалним средствима, са недовољно опремљеном и обученом војском која је имала велико ратно искуство, висок степен храбрости и одважности бораца и омиљене народне вође. Стечено војно знање из Француске тешко је могао примјенити у оваквим условима.

На почетку је нужно констатовати и то да мање државе (око 200.000 становника) и војске (16.500) која је све скоро двогодишње ратне окршаје претворила у побједу није било на европским просторима, што је Црној Гори и њеном Господару подигло изузетан углед у свијету. У томе је било најзначајније да је књаз Никола схватио, да је најбоља ратна школа и доктрина она која се гради на бојном пољу, вођена идејама људи за остваривање ратних циљева, ослобођење поробљеног народа испод туђинског јарма.

Херцеговачки народ под влашћу Турске, дуго се припремао за оружани устанак, и то прије свега ослонцем на Црну Гору. Устанак у Херцеговини, који је почео 1874. а узео маха нарочито наредне године, књаз Никола је више тајно него јавно подстицао, помагао, упућивао добровољце и војне старјешине, преузимао избјеглице и рањенике, примао и подучавао њихове народне прваке (вође) и указивао шта им ваља чинити. Он их је особито упозоравао да сваку борбену акцију морају добро припремити и организовати, увијек оцијенити када и

---

² У с. Врбици уочи битке са Муктар-пашом на Вучјем долу, књаз је преформирао војску у 4 бригаде само за извршење овог оперативног задатка. Он је непосредно командовао са све четири бригаде, а не преко војводе Петра, како је то до тада чинио. (*Мемоари* Гавра Вуковића, стр. 340; Спиридон Гопчевић, *Црногорско-штурски рати 1876-1878*, ВИЗ Београд, (превод с њемачког), издање 1963, стр. 79-82; Момир Марковић, *Црногорски рати*, Титоград 1992, стр. 160; Михаило Шурбатовић, *Историја райова Црне Горе*, Винзор, Онтарио (Канада) 1989. стр. 270-273.

како нападати, процијенити када дизати народ на општи устанак при чему помоћ Црне Горе неће изостати.³

По одлуци књаза Николе и Главног стана црногорске војске, војвода Петар Вукотић боравио је у Грахову – да одатле непосредније утиче на прилике у Херцеговини и да подстиче устаничке чете. Он им је дао упутство да, ради лакшег заједничког ратовања и командовања у борби, устаничку војску организују на принципу црногорске војне организације. Тако су и тамо формиране десетине, водови, стотине и батаљони и именовани одговарајући старјешине. Код устаника је заведен војни ред. У име књаза Николе војвода Петар им је савјетовао да не држе круте фронтове око утврђења, него да изненада нападају мањим снагама са више страна истовремено. „Тако ће те непријатеља најлакше збунити, јер неће знати откуда се на њега пуца... Ми Црногорци имамо велика искуства у таквом ратовању противу истог непријатеља па нећете погријешити да тако чините, док не ојачате, па онда прса у прса, што му бог да” – указивао је војвода Петар.

Устанак у Херцеговини („Невесињска пушка”) и масакр 17 недужних људи октобра 1874. у Подгорици и Зети само су долили уље на ватру и дали повод да и Црна Гора уђе у рат противу Турске, који се већ припремао. У вези с тим, у Цетињу је књаз Никола сазвао Скупштину Црне Горе и Брда („Богојављенска скупштина”) на којој је са одушевљењем прихваћен књажев говор када је отворено затражио рат са Турском. „Такнута нам је част... Све за образ, а образ ни за што. Наша је десница данас на мачу, а кад дође ура – мач из корица” – што су народни представници са одушевљењем поздравили.

Устанак у Херцеговини уз помоћ и подршку црногорског књаза и црногорског народа све се више распламсавао и до средине 1876. обухватио је све области од Сињајевине и Мораче до р. Уне, особито области које се наслањају на Црну Гору и Брда укључујући Васојевиће и Куче. Устанком у Херцеговини непосредно су руководили народни вође, Лазар Сочица Пива, Богдан Зимоњић око Гацка, Максим Баћовић Бањани, дон Иван Мусић Требињска шума и Попово. Тамо је књаз упутио и Пека Павловића са неколико батаљона црногорске војске, те је он имао главну улогу у руковођењу јединицама у устанку, иако званично није тако био наименован. Поред Пека Павловића, устанак је из Грахова усмјеравао и војвода Петар Вукотић који је устаницима пружао свестрану подршку са дистанце и практично управљао херцеговачким устанком и око

---

³ *Мемоари* Николе Петровића, књ. V, стр. 266, 295-304. Двадесетог децембра 1875. књаз је упутио Посланицу Херцеговцима у којој се каже и ово: „Ослобођење Херцеговине главна је мисао била свакојему Господару од моје куће, јер је Црна Гора тако и Херцеговина да једну од друге ништа раздвојити не може”.

6.000 добровољаца из Црне Горе. У Цетињу су се већ лијечили херцеговачки устаници, а за њихове потребе основане су болнице у Грахову, Жупи код Никшића, у Шавнику и Андријевици.⁴

На састанку херцеговачких устаничких вођа јуна 1876. у Грахову, у присуству Петра Вукотића, књазу Николи је упућена молба на Цетиње да се прими и за њиховог господара. Књаз је на то пристао под условом да то прихвате и велике силе, пошто је то имало и међународне реперкусије.

Распламсавање устанка на тако широком простору од Куча и Васојевића до р. Уне, уз очигледно мијешање Црне Горе и Србије, изазвало је озбиљну пажњу великих сила. Свака од њих је жељела да догађаје на Балкану искористи за себе а противу интереса других заинтересованих земаља, чији су се интереси укрштали на овим просторима. Међутим, сви су страховали да то не изазове општи ратни пожар на Балкану противу Турске. Пошто је тих дана припреман војни савез између Црне Горе и Србије и потписан у Венецији 16. јуна,⁵ Аустрији и Енглеској то није било у интересу, због јачања позиције српства и могуће доминације Русије на Балкану. Но, ни Русија у то вријеме није жељела да зарати противу Турске, али је пажљиво и са симпатијама пратила догађаје на Балкану, пошто је и непосредно заинтересована за судбину своје браће у Босни и Херцеговини. Њемачка је због својих интереса подстрекивала Аустрију на смјелије продирање на Балкан. Тако је Аустрија од свих великих сила била најактивнија, водећи двоструку политику у вези са догађајима у Херцеговини. Дошле су до изражаја њене тежње да се истисне турска Царевина из Херцеговине, Босне и Санџака, ради продирања на исток и спречавања спајања Црне Горе са Србијом. Она је настојала да смири ситуацију, па је књазу Николи обећавала проширење територије на рачун Турске, као и да ће Турска извршити одређене реформе у Херцеговини. Међутим, књаз Никола радије је прихватио савјете Русије. Као да се историја понавља. Вјероватно је под утицајем Аустрије први пут Турска упутила свога представника на Цетиње, да преко књаза Николе утиче на смиривање ситуације у Херцеговини.

Нема сумње, сва питања око устанка у Херцеговини преламала су се преко књаза Николе, јер је било јасно да он диригује тим устанком преко својих војвода Вукотића и Павловића. У Цетињу су већ боравили војно-дипломатски представници Аустрије, Русије и Србије, и преко њих је свако желило остварити

⁴ Гавро Вуковић, *Мемоари*, стр. 189; *Мемоари* Николе Петровића стр. 340.

⁵ Тајни Уговор о савезу између Србије и Црне Горе, последице вишемјесечних преговора, потписан је 4/16. јуна 1876. у Венецији. Текст овог споразума штампан је у цјелини у *Мемоарима* Николе Петровића, у књ. V, стр. 215-223.

свој утицај на књаза и догађаје.⁶ За Аустрију је било најзначајније спријечити спајање Србије и Црне Горе, успорити утицај Русије и не дозволити црногорским јединицама и устаницима дубљи продор кроз Херцеговину, а посебно у долину Неретве.

Но, и поред различитих утицаја, устанак у Херцеговини се више није могао локализовати, него се све више разбуктавао. У источној Херцеговини је већ дејствовало око 5.000 црногорских добровољаца и око 6.000 херцеговачких устаника, који су скоро годину дана наносили озбиљне губитке турским посадама. Три узастопна пораза Турака на Муратовици, код Горанска, високо су оцијењени од стране књаза Николе, будући од великог значаја и за његову дипломатску активност.

Раић ирошиву Турске и маневар кроз Херцеговину 1876. год.

Црна Гора је потпуно спремна ушла у рат 1876, па је таква одлука од народа поздрављена. То је био израз националноослободилачких тежњи неослобођених крајева, особито по ободу Црне Горе и Брда, а савез са Србијом и одлука да и она уђе у рат отварали су перспективу за успјешан исход рата. Устанак у Херцеговини проширио се и на Васојевиће, а потом и на Куче. Одлука која је донијета 30. јуна/11. јула 1876. јавно је саопштена војсци и народу Херцеговине и Црне Горе кроз двије књажеве Посланице. У Посланици херцеговачком народу се каже и ово:

„Херцеговци, Ви сте под турском влашћу подносили муке, које сам ја вазда у дубини моје душе осјећао. Ипак слобода у којој се данас налазите не смије Вас занијети на освету према браћи својој мухамеданске вјере”.

И даље: „... Херцеговци, свијема Вам довикујем: ступајте сложено као браћа и одушевљено као сретни јунаци, којима је пало у дио, да здружени са браћом Црногорцима, ослободите милу отаџбину своју Херцеговину, богату ризницу славних успомена, велике прошлости наше и личну перјаницу народа српскога. Ступајте под заставу моју.

Херцеговина мора бити слободна”!⁷

У Прокламацији црногорској војсци уочи похода у Херцеговину се каже:

---

⁶ Војни представници код књаза Николе били су: из Аустрије потпуковник Темел; из Русије Јонин, а из Србије пуковник Белимарковић. Они су за вријеме боравка у Херцеговини пратили обострана дејства и ситуацију на бојишту, а посебно рад Врховне команде црногорске војске и лично књаза Николе, и о томе обавјештавали своје владе.

⁷ Текст Прокламације објављен је у часопису Историјски записи, књ. XIV, стр. 78-80; Спиридон Гопчевић, нав. дјело, стр. 40-42; Никола Петровић, *Мемоари*, књ. V, стр. 360-362 (Извод из Посланице).

„Поздрављам вас с 'Добрим јутром' и објавом рата Турцима, моји храбри Црногорци. Нека овај дан буде срећан за наш народ. Данас ступамо у рат, ја и мој брат Милан (Обреновић – прим. Г. М) са својим храбрим Србијанцима. Ми обадва идемо заједнички да ослободимо браћу испод турског јарма. Велика Русија је наша заштитница. Ми ћемо побиједити непријатеља, ми ћемо извојевати слободу које је наш народ лишен већ пет стотина година. Ја вам нећу препоручити то да будете храбри. Ваша храброст позната је у свем свијету. Ја вам препоручујем да будете великодушни. Штитите незаштићене: старце, жене, дјецу и рањене. Забрањујем вам да кидате турске главе као што сте то до сада радили. Ко не послуша бит ће кажњен... А сада збогом и напријед замном”.⁸

Анализом садржаја ове двије прокламације сазнајемо свеобухватност, смиао, ширину и дубину ријечи црногорског Господара који је своје борце повео у рат за слободу. Ту су јасно истакнути циљеви, перспективе борбе, улога савезника и понашање према народу, уз позив на већ познату храброст и јунаштво, што довољно казује о особинама овог војковође који на крају борцима каже „ЗАМНОМ”.

За рат противу Турске књаз је извршио подјелу своје војске да би истовремено могао оперативно наступати на сјеверном сектору (фронту) кроз Херцеговину и на јужном сектору према Подгорици и Албанији, уз обезбјеђење на крилима према Приморју и Васојевићима. Књаз Никола је са 11.000 бораца из Црне Горе, сврстаних у 17 батаљона под својом непосредном командом, пошао у Херцеговину и са близу 7.000 херцеговачких устаника под командом војводе Пека Павловића и херцеговачких војвода. Тамо се већ налазило и око 3.000 добровољаца из Паштровића, Боке и Далмације, али их је по захтјеву Аустрије књаз вратио, тако да је он у Херцеговини остао са 16.500 бораца у саставу 28 батаљона и 4 топа.

На фронту према Албанији оставио је групацију од 5.700 Црногораца, око 3000 устаника из Куча и Васојевића и око 300 добровољаца из Васојевића, или укупно око 9.000 бораца. Свим овим снагама на југу командовао је војвода Божо Петровић са војводама Илијом Пламенцом и Марком Миљановим.

Према Васојевићима се налазио одред војводе Миљана Вуковића, а у Црмници батаљон (одред) под командом Маша Ђуровића. Пошто су биле малобројне, војне снаге су на економичан начин распоређене да се затворе главни правци према Црној Гори који са југа, од Приморја и Васојевића изводе, са

---

⁸ Спиридон Гопчевић, нав. дјело, стр. 40 и 45; Никола Петровић, *Мемоари* књ. V, стр. 355-356. Однос према муслиманском становништву указује на изузетно хуман однос црногорског Господара и његове војске.

израженим тежиштем за офанзивна дејства прво према сјеверу а касније на југу Црне Горе.⁹

Књаз Никола је своје командно мјесто ставио у борбени строј међу батаљонима, да би непосредно и стално могао да утиче на ситуацију на бојишту, да посоколи или прекори борце и команданте када је то требало. То је код војске и народа сјајно прихваћено. Књаз је одлучио да са главнином војске изврши маневар кроз Херцеговину, гдје се од раније налазила скоро половина његових снага под командом Пека Павловића. Они су заједно са херцеговачким устаницима већ дуже времена крстарили по Херцеговини и Турцима наносили велике губитке. Према почетној замисли, овај маневар требало је да поприми шире размјере у циљу продора до Вишеграда и Рогатице, ради спајања са српском војском која је требало да наступа преко Дрине у источну Босну. Међутим, до тог ширег маневра није дошло зато што србијанске трупе због пораза код Ђуниса нијесу ни прешле р. Дрину, а планирана дејства према Новом Пазару и Сјеници усусрет Црногорцима су обустављена. Тако је црногорска и херцеговачка војска под непосредном књажевом командом наступала само до Невесиња и пади-на пл. Вележа (Бишина).

Када је ријеч о активности књаза као војсковође и непосредног команданта Сјеверне војске, онда ћемо се задржати само на анализи рада и командовања не улазећи у описивање борбених дејстава, што је у једном саопштењу и немогуће. Наша ће пажња бити усмјерена на сагледавање књажеве улоге у непосредном командовању војском у рату.

Одмах по објављивању рата Турској, књаз Никола је 2/14. јула пошао са Цетиња, преко Грахова и Велимља, а 5/17. и 6/18. јула задржао се на Црном Куку (Бањани), гдје је извршено прикупљање свих снага за даље ангажовање црногорских и херцеговачких јединица. Он је извршио смотру свих јединица и додијелио заставе онима који је нијесу имали. На сједници Врховног савјета, у присуству свих црногорских и херцеговачких војвода, одлучено је да око 4.200 бораца под командом војводе Пека Павловића и Баја Бошковића упуту преко Попова Поља у правцу Клека, да блокирају ово пристаниште куда су Турци добијали појачања, наоружање и друге потребе за војску.¹⁰ Књаз и чланови Вр-

⁹ Момир Марковић, нав. дјело, стр. 154 и 155; Спиридон Гопчевић, нав. дјело, стр. 43; Михаило Шурбатовић, нав. дјело, стр. 262-264.

¹⁰ Спиридон Гопчевић, нав. дјело, стр. 51, 64 и 65; Момир Марковић, нав. дјело, стр. 153-163; Никола Петровић *Мемоари*, књ. V, стр. 361.

С. Гопчевић у наведеном дјелу наводи да се војска споро кретала, да није било никаквог маршевог поретка, него је више изгледала на неку гомилу људи. Изгледа нам да, он да би што више омаловажио улогу књаза Николе приписујући све то њему – не схвата да се у таквим условим и на таквом земљишту, са таквом комором није могло ни брже ни

ховног савјета, углавном прослављени војводе, непосредно су на фронту доносили одлуке, командовали и рјешавали сва друга питања. Сваки пут би књаз чак и борцима указао на основне задатке који су већ били саопштени у његовој Прокламацији на Цетињу.

У току наступања кроз Гатачко поље, турске посаде су напустиле сва мања околна утврђења и повукле се у Метоију (Гацко). Муслиманско становништво је било изненађено хуманим понашањем црногорске војске, па се већ клицало књазу Николи. Оставивши Гацко у блокади војводама Лазару Сочици и Богдану Зимоњићу, књаз се са главнином упутио према Невесињу, а четири батаљона под командом војводе Станка Радоњића истурио је код с. Бишине, у циљу осматрања и обезбјеђења са правца Мостара.

По пристизању са великом војском у Мостар, Муктар паша је извршио покрет према Невесињу, а дио снага је упутио преко Вележа за бочни удар на претходницу књаз Николе код Бишине. У веома оштром судару, уз обострано велике губитке, претходница црногорске војске једва се успјела повући уз губитке од 48 мртвих бораца. Књаз Никола је одмах схватио да даље улажење у веће борбе са знатно јачим турским снагама нема сврхе, јер је већ био упознат од представника Аустрије да не троши узалуд снаге, пошто Херцеговину неће добити. Свако наступање према Мостару било би бесмислица, а они који књазу замјерају да је споро наступао немају право јер за то није било услова. Њима није јасно да би се тиме улазило у интересне сфере Аустрије, те би се ипак морало повући. То му је отворено саопштио аустријски војни представник потпуковник Темел.

Судар код Бишине са претходницом црногорске војске, Муктар паша је схватио као да је ту поражена њена главнина, па је одлучио да пошто књаз већ оступа настави паралелно гоњење црногорске војске у циљу њеног тучења или да продором преко Бањања односно Грахова упадне у војнички испражњену Црну Гору.

Књаз Никола је са главнином војске усиљеним маршем преко беспућа и планинских врлети, гдје ни коња није могао јахати, пјешке стигао у Корита, а затим у с. Врбицу на 6 km од Билеће. Ту се спојио са снагама које су биле упућене на Клек па су се и оне вратиле, као и са дјеловима снага из рејона Гатачког поља, те је овдје извршено прикупљање скоро свих снага у Херцеговини. Обезбјеђујући књажеви органи пратили су покрет турске војске преко Фатнице и

другачије кретати. Овдје нијесу били могући уобичајени маршевски пореци, већ је сваки борац у опанцима скакутао са камена на камен, а сваки батаљон је за собом тјерао стоку за клање и основне намирнице (хљоб, брашно, со) на сеоским коњићима. Такав начин кретања су условљавали земљишни услови и организација народне војске. Оваква писања су тенденциозна, нерепална и злонамјерна. (Спиридон Гопчевић, нав. дјело, стр. 47-52).

Плане до Билеће. Тако су 15/27. јула са војском заноћили књаз Никола у Врбици а Муктар паша у Билећи, надамак један другом.

На сједници Врховног савјета, књаз је војсковођама саопштио своја предвиђања о даљем наступању турске војске и то: преко Требиња према Грахову или, највјероватније, преко Бањана према Никшићу. Он је одлучио да уколико Муктар паша окрене преко Вучјих дола за Бањане, да са свом војском посједне доминантне висове и изврши изненадни напад на турску војску. У току ноћи је сву војску групишао у четири бригаде на челу са војводама Петром Вукотићем, Пеком Павловићем, Јолом Пилетићем и Бајом Бошковићем, а он је лично над свом војском непосредно преузео команду за очекивану битку. Сјутрадан су се његове процјене обистиниле.

Тетко Пејовић је, са обезбјеђујућим дјеловима, у раним јутарњим часовима 16/28. јула пренио знакове да Муктар паша креће са војском преко Вучјих дола према Бањанима, и то у двије нападне колоне на крилима и једном (главном) под командом Муктар-паше у средини и нешто иза двије прве колоне. Према Вучјим долинама Муктар паша је наступао са 18 батаљона, тако да су турске снаге биле бројно изједначене са црногорским. Чим је књаз добио знак, наредио је бригадама да хитно посједну доминантне висове са три бригаде у првој линији и једном у личној резерви, тако да су неке јединице само неколико минута прије Турака заузеле положаје а неке су и јуришале за њихово запосједање. Књаз је за ову прилику борцима дозволио и употребу прослављеног црногорског оружја јатагана (ханцара) и дао им право да могу одсјецати турске главе.

У веома жестоком изненадном удару двије војске на Вучјим долинама, до изражаја је дошла лична храброст, брзина дејства и јунаштво са употребом јатагана прса у прса. Тако су убрзо разбијене двије прве турске колоне, јачине 9 батаљона. Заплијењено им је свих 12 топова, а у борби је погинуо Селим паша (генерал), док је Осман паша заробљен и одведен књазу Николи. Уласком у борбу и главне колоне, са још 9 батаљона, Муктар паша није више могао поправити ситуацију, па су се његове трупе почеле нагло повлачити. Црногорска и херцеговачка војска их је у стопу пратила и нападала са свих страна, пресријетала, разбијала, заробљавала и гонила све до капија турске тврђаве у Билећи. И главнокомандујући Муктар паша био је рањен, па је сјутрадан са преосталим снагама одмарширао за Требиње. Губици турске војске износили су око 4.000 мртвих, рањених и заробљених, а заплијењено је свих 12 топова, 3.000 пушака, 21 застава итд. Тако је турска војска на Вучјем долу потпуно поражена. Црногорци су имали 70 погинулих и 118 рањених. Кад су војни представници јавили својим владама о поразу турске војске, књаз је добио многе честитке из земље и иностранства.¹¹

¹¹ У бици на Вучјем долу су страдале све три турске паше (генерала): Главнокомандујући Муктар паша био је рањен, Осман паша је заробљен и отпремљен на Цетиње, а

Нијесу тачне констатације неких критичара (Спиридон Гопчевић) да је случајно дошло до ове битке, што указује реорганизација војске у 4 бригаде, план за битку, дати им задаци и књажева процјена пред Врховним савјетом да ће Турци кренути према Бањанима и да их одмах овдје треба са свом војском поразити. Књаз је стално пратио намјере и покрете турске војске, спремао се када и како да им направи клопку, што је намјеравао и Муктар паша али је овдје био изигран. Књаз Никола је правовремено прикупио снаге у Врбици и остварио сасвим задовољавајући однос, а лично је од војводе Петра Вукотића преузео команду. Даље гоњење турске војске било би такође беспредметно, јер су у Билећи и Требињу биле такве тврђаве које је тешко било освојити без већих жртава. Уосталом, све би то било узалудно, с обзиром на већ књазу познати став великих сила.

Маневар црногорске Сјеверне војске под непосредном командом књаза Николе, кога у Херцеговини признаше за Господара, имао је изузетно велике војне и политичке посљедице, а круна свему томе је сјајна пobjеда код Вучјег дола, што је Црној Гори и самом књазу снажно подигло међународни углед. Послије ове велике војне пobjеде, књаз се још само неколико дана задржао у Херцеговини, на простору између Билеће и Гацка, а када се увјерио да нема изгледа за дејства усусрет српској војсци, одлучио је да се са дијелом снага врати у Црну Гору, а војвода Петар Вукотић је преузео команду над црногорским и херцеговачким јединицама Сјеверне војске.

За вријеме боравка у Херцеговини, књаз је свакодневно пратио ситуацију и на јужном фронту, па је зато узео мањи дио снага да према ситуацији на југу пружи помоћ и тамошњим јединицама. Са Липника близу Автовца књаз је са 4 батаљона преко Бањана и Рудине, те ободом Никшићког поља, дошао у Пјешивце и 4/16. августа свој штаб смјестио у с. Орја Лука. Са ове средокраће он је могао успјешније да прати ситуацију на оба сектора (фронта) и да има везу са Цетињем, гдје су обично пристизале све остале информације посебно из Србије и Русије, што је књаз морао пратити.

По повратку књаза Николе из Херцеговине, снаге сјеверног сектора под командом Петра Вукотића затварале су правце који из унутрашњости Херцеговине преко Горанска и Пиве, преко кланца Дуга и преко Бањана изводе у рејон Никшића, као и од Требиња према Грахову. Никшић са околином био је преко пола године потпуно одсјечен. Одред којим је до тада командовао Петар Вуко-

Селим паша је погинуо. Погинули су још 3 пуковника, 3 потпуковника, 168 официра осталих чинова и око 4.000 је погинуло, рањено или заробљено. (Михаило Шурбатовић, нав. дјело, стр. 272-273; Момир Марковић, нав. дјело, стр. 161-163).

тић повјерен је војводи Анту Даковићу да дејствује на простору између Требиња и Љубиња. Он је 6. октобра заузео и спалио Љубиње, због чега је од стране књаза Николе био кажњен, јер је прекршио наредбу да се не смију палити турске куће и насеља.

Док је Сјеверна црногорска војска успјешно крстарила по Херцеговини и извојевала велике војне побједи, борбена дејства су се – рекло се би – још успјешније развијала на Јужном сектору Црне Горе. Нема сумње, и догађаји на јужном, као и они на сјеверном сектору, и те како су везани за име књаза Николе као Врховног команданта и Господара Црне Горе. Он је унапријед одредио задатке војводи Божу Петровићу, команданту Јужног сектора да са тамошњим снагама дејствује претежно дефанзивно, јер за офанзиву није имао довољно снага; одредио је одговарајуће командне кадрове, у које су народ и војска имали повјерења, или је скоро свакодневно пратио све (телеграфски преко Цетиња), што се дешава на Јужном сектору. Он је на крају одлучио да се лично са дијелом снага примакне овом сектору. Нема сумње, и на јужном сектору црногорска је војска, иако малобројна, однијела сјајне побједи предвођена од стране сјајних црногорских војвода. То најбоље илуструју ове војне побједи: у Кучима и Сеоцу 10/22. јула, на Фундини и Шекулару 20. јула односно 2. августа, око Медуна 20. и 24. јула па 14. и 12. августа, код Буча у Васојевићима 29. августа, на Тријепчу (Пипери) 6/18. септембра, код Липова 4/16. октобра, на Главици (Данилов Град) 8/20. октобра и код Новог Села 14/26. октобра. Све су то попришта гдје су од стране јединица Јужног сектора Турци претрпјели тешке поразе.¹²

У периоду јул-октобар 1876 (прва фаза) Турци су противу Црне Горе и херцеговачких устаника ангажовали око 100.000 добро наоружаних, опремљених и обучених војника, које су предводили школовани официри. Међутим, скоро редовно на оба фронта трпјели су поразе од малобројне и недовољно опремљене војске са укупно око 27.000 бораца из Црне Горе и Херцеговине. Већину турске војске чинили су низами (оперативна војска), а само мањи део народна војска (башибозук). У току борбених дејстава постигнути су велики успјеси на свим секторима. Турцима су нанијети изузетно велики губици, али ни губици малобројне црногорске војске нијесу били мали. Према сумарним подацима, у наведеним биткама и бојевима убијено је 17.782, рањено 18.500 и заробљено 1.155 турских војника. Црногорска војска је имала 1.278 погинулих и 2.234 рањених

---

¹² Спиридон Гопчевић, нав. дјело, стр. 101-126; Никола Петровић, *Мемоари*, књ. V стр. 378-394; Момир Марковић, нав. дјело, стр. 167-188.

бораца. Заплијењено је око 16.050 пушака, 13 топова, 47 застава и велики број коња муниције и хране.¹³

Ови сумарни подаци дају најпотпунију представу о оштрини борбених дејстава, вјештини руковођења борбеним дејствима и вјештини ратовања, о личној храбрости и јунаштву црногорске војске, посебно у блиској борби – прса у прса. То је и најпотпунија слика улоге Врховног савјета и Врховног команданта, који је командовао цјелином војске и добио рат противу једне моћне царевине. Књаз Никола је – као на Вучјем долу – преузимао и непосредно командовање јединицама у најтежој ратној ситуацији. Тиме се у лицу својих бораца, страних војних представника и народа показао као досљедан ратник, успјешан и храбар војсковођа.

И послеје овако сјајних ратних успјеха, књаз Никола је под утицајем спољних фактора, а у првом реду Русије и Србије, и сам прихватио шестомјесечно примирје између Црне Горе и Турске, иако је имао све војне предности на ратишту.

Друга фаза рата 1877. године

У току читавог рата, Аустрија се преко свога војно-дипломатског представништва убацивала у односе између Србије и Црне Горе, настојећи да по сваку цијену разбију тај савез. Споразум Србије и Турске о примирју без знања Црне Горе, требало је искористити за њихово удаљавање. Аустрија и Турска су настојале да такав споразум постигну и са Црном Гором, обећавајући јој одређена територијална проширења. Слична су била и настојања да се уз књажеву помоћ ликвидира устанак у Херцеговини. Међутим, књаз Никола је очекивао шта ће се десити са Русијом, предвиђајући да ће и она ући у рат са Турском, што би олакшало ситуацију и на Балкану. Због тога је Аустрија журила да осигура своје интересе на овом простору у првом реду на рачун Турске али и Србије и Црне Горе.

У априлу 1877. Русија је објавила рат Турској, чиме су пропали покушаји Беча да Црна Гора послеје шестомјесечног примирја склопи споразум са Турском. Међутим, иако је Русија ушла у рат са Турском, њена војска све до љета није успјела пријећи Дунав, усљед великих излива ријеке и високог водостаја. Док су Црна Гора и Србија очекивале да што прије руска војска пређе Дунав и ступи на тло Балкана, томе се противила Аустрија, јер су тиме слабиле њене позиције на Балкану. Усљед руске офанзиве, Турска је била присиљена да по-

---

¹³ Момир Марковић, нав. дјело, стр. 174-175 и 181; Спиридон Гопчевић, нав. дјело, стр. 123, 124, 150-154; Никола Петровић, *Мемоари*, књ. V, стр. 178-194.

влачи трупе из Босне и Херцеговине и Албаније, ради упућивања на фронт у Бугарској. Зато су се Турци одлучили да што прије заврше рат са Црном Гором, да је присиле на капитулацију и да своје оперативне јединице пребаце на фронт према Русима. Одлучено је да турске војске из Херцеговине, од Васојевића и из Албаније концентрично дејствују према Подгорици и Зетској равници, а одавде, послије спајања, да се упуте према лукама у Албанији и Бару ради транспорта у Бугарску.

Турска војска из Херцеговине, под командом даровитог команданта Сулејман-паше, имала је задатак да наступа преко кланца Дуга и Никшића ради спајања са снагама у долини Зете. Сулејман-паши су садејствовале снаге из Спужа и Подгорице, које су му ишле у сусрет под командом Али Саиб-паше, и са истока од Васојевића под командом Махмуд-Алије.

Сјеверна турска војска јачине 19 батаљона у дејствима од 4. до 15. августа 1977. водила је борбе за Крстац гдје је изненадила Црногорце, а затим преко кланца Дуге и Пресеке успјела да се пробије у Никшић. У току битке за освајање кланца Дуга, књаз Никола је свој штаб примакао у с. Бршно источно од Никшића, а потом на превој Планиницу између Сливља и Острога. Он је брзо схватио намјере турске војске о повлачењу, али је хтио да им при пробоју нанесе што веће губитке, отежа и успори извлачење из Црне Горе, што је посебно ишло Русима у прилог.

Истовремено се Али Саиб-паша са око 15.000 војника, и још око 10.000 који су пристизали као појачање, покренуо из рејона Спужа у сусрет сјеверној војсци Сулејман-паше, да му олакша што бржи продор на југ. Главне снаге је увео у борбу кроз Мартиниће, гдје се налазило 4.200 бораца војводе Илије Пламенца, који су успјели да зауставе напад са правца Спужа. И наредних дана на овом сектору настављена су свакодневна борбена дејства, али су Турци претрпјели више узастопних пораза и изгубили 2.500 војника, иако су имали вишеструко бројније снаге.

У оваквој ситуацији, на превоју Планиници књаз Никола је одржао сједницу Ратног савјета, па је на његов предлог одлучено да се овај значајан превој напусти и да се сачека главнина турске војске по спуштању у долину Зете, у рејону Повије и Острога, и да се изненадним нападима са свих страна туче. Он је процјенио да не би био у стању одбранити Планиницу, јер је очекивао да ће ту Турци развити јаке снаге и нанијети велике губитке црногорској војсци на овом превоју. Увлачењем главнине турске војске између р. Зете и Острошких греда и једновременим дејствима са бокова, а затим из позадине са Повије, требало је Турке довести у клопку и врло неповољну ситуацију. Као резултат књажеве замисли, та се одлука наредних дана показала потпуно цјелисходном. Турци су у току девет дана („Девет крвавих дана“) водили непрекидне борбе да би се пробили само око 20 km до Спужа. И овдје је радио ханцар на сваку страну. Војво-

да Лазар Сочица се убацио на превој Планиницу и с леђа нападао Турке. Испод Острошких греда војском је командовао војвода Петар, а са десне обале Зете лично Господар, док су према Спужу нападали војводе Божо Петровић и Илија Пламенац са својим трупима. Тако је долина р. Зете за турску војску постала права кланица.

У току ових деветодневних крвавих бојева турски губици су били око 8.000 војника, што је висока цијена за спајање сјеверне и јужне турске војске код Спужа. Преостале снаге више нијесу биле способне за борбу, па су упућене према лукама и укрцане на бродове.¹⁴

Са правца Васојевића турске снаге нијесу успјеле да се пробију до Подгорице, јер су код манастира Мораче потучене од стране војске војводе Миљана Вуковића.

По одласку главнине оперативних јединица из Херцеговине и Албаније, турске посадне јединице су се задржале углавном у градским и другим већим утврђењима, без неке способности за оперативна дејства. У таквој ситуацији књаз Никола је црногорској војсци дао 15 дана одмора, да се припреме за наредне задатке.

Освајање градова у Црној Гори 1877. године

Повлачењем оперативних састава турске војске, сасвим је измијењена општа а посебно војна ситуација. Црногорска војска је бројно повећана под оружјем, стечена су драгоцјена ратна искуства, а остварено је пуно борбено јединство и самопоуздање код народа, као резултат блиставих војних побједа. Црногорско командовање се доказало сасвим успјешним и дораслим свом задатку.

Сада су Врховна команда и књаз Никола главну пажњу усмјерили на ослобађање Никшића, затим Бара, ради изласка на море, а потом и других градова у Црној Гори. На фронту око Подгорице и Спужа књаз је и даље задржао снаге под командом војводе Божа Петровића, да са 4 батаљона држи Турке у блока-

---

¹⁴ Михаило Шурбатовић, нав. дјело, стр. 313-320; Никола Петровић, *Мемоари*, књ. V, стр. 441-450; Спиридон Гопчевић, нав. дјело, стр. 199-220; Момир Марковић, нав. дјело, стр. 182-188.

На превоју Планиница између Никшићког поља и Острога на сједници Ратног савјета књаз Никола је рекао и ово:

„Ја сам одлучио, да сачекамо силу непријатељску под Острогом и вјерујте, да ћу вас довести на нови Вучји До, а о вама сам увјерен, да ћете – као и до сада – неустрашиви бити... Само вас опомињем, да се недате занијети својом храброшћу, па да изгинете без потребе” (Никола Петровић, књ. V, стр. 442).

ди. Осматрање према Србији вршио је са 4 батаљона војвода Миљан Вуковић, према Албанији војвода Марко Миљанов, а Машо Ђуровић према Црмници и Бару.

Пошто је одредио снаге за обезбјеђење према важним правцима, књаз је са 15 батаљона 10/22. јула 1877. стигао у с. Сливље у Никшићком пољу и наредио да се заузме брдо Требјеса, као доминантан објекат, одакле је артиљерија могла директно дејствовати по Никшићу. Војвода Петар је убрзо заузео сва утврђења у Горњем пољу, а војвода Пламенац Студеначке главице. Тако је никшићка тврђава убрзо окружена са свих страна. Књаз је захтијевао да се борцима не дозволи да јуришају на утврђења, што би само доносило беспотребне губитке, него да се војска и становништво у граду исцрпљују блокадом и сталним дејствима артиљерије и да тако Турке без сопствених жртава присили на предају.

Послије блокаде Никшића, дуже од мјесец дана, и сталног дејства артиљерије, а особито послије пристизања нових руских топова, успостављене су везе са турском посадом и виђенијим људима у граду и напоскон се посада у граду и град предао без непосредних јуриша на утврђења. Према заробљеним војницима и становништву борци су поступали веома коректно. Никшић се тако први пут послије 400 година нашао у рукама црногорских ослободилаца.¹⁵

Док су борбе још вођене око Никшића, на јужном сектору Турци су вршили локалне испаде да би тиме олакшали ситуацију код никшићких бранилаца. По ослобођењу Никшића, снаге сјеверне групације црногорске војске ослободиле су Билећу и друга утврђења по источној Херцеговини.

Књаз Никола је оцијенио да је наступило вријеме да црногорска војска избије на своје Море и да ослободи Бар и Улцињ. Бар је имао јака утврђења, у којима је било заштићено поред посаде и око 6.000 становника. Спољна одбрана се ослањала на утврђења Суторман, Хај Нехај и Волујицу, као и на подршку бродске артиљерије са Мора.

Да би прикрио своје намјере о преношењу тежишта дејстава према Бару, књаз Никола је тај план чувао у највећој тајности. Главни стан се налазио у Орјој Луци, а артиљерија је појачала дејства на Спуж да тамо скрене пажњу непријатељу. Књаз је неке батаљоне претходно и у тајности упућивао према Црмници. Тако је, када је и он стигао у Вир Пазар, тамо већ имао 16 батаљона. Тај

---

¹⁵ Михаило Шурбатовић, нав. дјело, стр. 328-343; Момир Марковић, нав. дјело, стр. 459; Спиридон Гопчевић, нав. дјело, стр. 245-262.

Транспорт нових руских топова од увале близу Петровца до Никшића представља рижетко познат подвиг. Искрцавање на обалу у највећој тајности и пренос по дјеловима до Вирпазара, превоз лађама испред самих турских утврђења на Скадарском језеру до Ријеке Црнојевића, а потом опет на товарна грла и на руке Црногораца – представља подвиг достојан дивљења.

план и маневар војске остао је незапажен од стране војних представника, а у циљу спречавања отицања података о маневру према Мору, књаз је наредио да се покидају све спољне везе према Цетињу и Даниловом Граду, са Ријеком Црнојевића и Котором, тако да страни војни представници нити су знали нити су пак могли јавити о покретима црногорске војске према Бару. Ријетко је до тада познато да је неки маневар таквих размјера изведен у тако великој тајности, па су чак и топови неопажено превезени од Ријеке до Вира испред турских посада на острвима у језеру.¹⁶

Изненадним нападом 1/13. новембра 1877. јединице су савладале прве препреке и утврђења на Суторману, а затим су наступиле у два правца: према Спичу (Сутоморе) и утврђењима Хај Нехај, и лијево гребеном Румије, источно од Бара до Волујице. По освајању ових спољних утврђења књаз Никола је дошао у Шушањ и непосредно пратио борбе око блокираног Бара. Ни долазак турских бродова у барску луку да ватром подрже браниоце није им дало неких резултата. Иако је Бар имао све услове за дужу борбу и живот у окружењу, послије дужих преговора командант Бара је одлучио да се преда, па је Бар први од градова на обали био ослобођен. Јединице су затим наставиле дејства према Улцињу, тако да је 6/18. јануара 1878. и овај град ослобођен, а књаз Никола је непосредно послије тога дошао у Улцињ. Тако је ослобођена читава обала од брда Хај Нехај па до р. Бојане, а црногорска војска је широким фронтом избила на дуго очекивану Јадранску обалу.

Послије ослобођења приморског појаса и простора између Мора и Скадарског језера, књаз Никола је наредио да се освоје и утврђења у Скадарском језеру, на острвима Врањина, Лесендро и Грмушар, чије су се посаде углавном и без борбе предале. Послије тога, у јануару се приступило ослобађању Спужа и на крају Подгорице, јер су ова два турска гарнизона дуго раздвајала Црну Гору од Брда.¹⁷

Овим је књаз Никола са црногорском војском крунисао резултате двогодишњег ратовања, са великим ратним успјесима, што је задивило и савезнике и противнике, али и снажно утицало на даљи међународни положај Црне Горе. У

---

¹⁶ Гавро Вуковић, *Мемоари*, стр. 440.

Намјеран прекид телефонских веза Цетиња са Котором, Ријеком Црнојевића и Даниловградом изазвао је негодовање код страних војних представника, а особито код аустријског потпуковника Темела, који је на груб начин реаговао због прекинуте везе са Котором. Видио је да се нешто дешава (прегруписавање црногорске војске према Бару), а није знао шта се то дешава на црногорском ратишту. Он је сазнао за преношење тежишта дејстава према Бару тек када су црногорске јединице овладале Суторманом.

¹⁷ Опширније о борбама за ослобођење Бара, Улциња и острва у Скадарском језеру, Спужа и на крају Подгорице, видјети у свим радовима које смо овдје навели као изворе.

другој фази рата (1877) изведени су бројни бојеви, битке и опсаде градова у којима су Турци изгубили: 18.035 мртвих, 22.658 рањених и 4.093 заробљених војника, или укупно око 45.000 избачених из строја. Црногорска војска имала је 250 погинулих и 658 рањених војника и официра.¹⁸

Закључна разматрања

Када се оцјењује улога једне личности, државника а у овом случају и врховног војсковође једне војске и народа, онда се то егзактно и објективно може вршити само на основу остварених резултата.

1. – У рату 1876-1878. године црногорска војска, под непосредном командом свога Господара књаза Николе, водила је 72 мања или већа борбена окршаја, од чега је према оцјенама војних аналитичара било 12 битака, 10 бојева и 50 мањих или већих борбених окршаја. Од свих ових двогодишњих борби само у два случаја јединице црногорске војске су претрпјеле неуспјех, а све друге су углавном ријешиле у своју корист. Турска војска укупно је имала 103.500 мртвих, рањених и заробљених војника и официра, што је била трећина турске војске на овим просторима. Заплијењено је 58.000 пушака, 132 топа, 2.500 коња, 168 застава међу којима и 1 армијски барјак. Црногорска војска је имала 9.482 погинула и рањена борца, што је такође трећина војске, од чега се око 4.000 прездрављених рањеника вратило у јединице. Нема сумње да је то био један дуготрајни крвави рат, у коме су обје стране изгубиле по трећину састава. То је био рат малене Црне Горе и велике Турске Царевине, у коме су Турци углавном трпјели поразе. У историји ратова скоро да није познато да је једна војска бројчано 12 пута слабија тако редовно односила побједу. Када је ријеч о улози врховног командовања, онда ту оцјену дају ови резултати, који и врховног војсковођу дижу веома високо међу војним командантима на стратегијском нивоу.

2. – У рату су примијењени оригинални принципи вођења борбених дејстава, који нијесу проистицали из књажевог теоријског војног знања, него из конкретних прилика, земљишних услова, ратног искуства, традиције црногорских ратника, од јачине, опремљености, организације и наоружања војске, као и способности бораца које су предводили прослављени народни вође у које су сви имали повјерења. Вођење рата у веома сложеним условима у први план је истурило чување људских живота, због чега је књаз забранио јурише на турска утврђења, а при заузимању утврђења примијењен је метод изнуривања противника и присиљавање на предају. На овакав начин су освојена многа утврђења

¹⁸ Спиридон Гопчевић, нав. дјело (Преглед губитака од стр. 364-370).

као Медун, Никшић, Бар и др. У примјени тактике ратовања извршен је спој употребе савременог оружја, као што су пушка „мартинка” заплијењена од Турака и нови руски топови, са традиционалним црногорским оружјем јатаганом (ханџар) и леворвером. При томе се мора имати у виду висок борбени морал бораца и велико повјерење у своје старјешине.

3. – У овом рату је примијењен и принцип хуманости према противничкој војсци и становништву, а особито према рањеницима и заробљеницима, какав је ријетко познат у ратовима. Књаз је у познатој Прокламацији војсци захтијевао достојанствен однос према становништву, а забранио је свако паљење кућа и имовине, као и одсијецање глава и друге облике масакрирања. Само је на Вучјем долу и за вријеме „Девет крвавих дана” дозвољавао употребу јатагана и одсијецање глава. Такав однос имао је позитиван утицај на становништво, али и на турске војнике када се предају. Народ (муслимани) због таквог односа клицао је књазу Николи. У току рата Књаз је пустио 11.000 заробљеника, због немогућности исхране и смјештаја у логоре, а заробљени Осман паша имао је посебан третман.

4. – По питању руковођења јединицама, књаз је примијенио метод непосредног дјеловања, праћења ситуације и командовања у борби. Врховни командант је имао Врховни савјет састављен од прослављених народних вођа, а своје мјесто имао је у борбеном строју и скоро увијек тамо гдје се претпостављало да је најтежа ситуација, што се ријетко чини у рату. Ратни савјет је одржавао сједнице на лицу мјеста, пред најсложеније ситуације (Црни Кук, Врбица, Планиница и Орја Лука). При блокади градова непосредно је примицао своје командно мјесто и утицао на ток дејстава (као на Бршну, Планиници, Шушњу код Бара и другим).

5. – Као резултат двогодишњег успјешног ратовања, Црна Гора је по површини ослобођене територије и по броју становника двоструко увећана. Ослобођени су Подгорица, Никшић, Колашин, Бар, Улцињ, Спуж, те Бањани, Пива, Васојевићи, Кучи и друга насеља по ободу тадашње Црне Горе и Брда. Црна Гора се домогла Зетске равнице и Никшићког поља, гдје је обрадиво земљиште пружало услове за производњу хране.

6. – Излазак на Море од Нехаја до Бојане и посједовање Барске луке представља остваривање вјековног сна црногорског народа. Тиме је он практично први пут у својој историји добио излаз на Море и отвор у свијет, тако да је Црна Гора изашла из тоталне изолације. Створени су реални услови за промет и трговину, добијање помоћи и саобраћај са свијетом што је умногоме измијенило њен економски међународни положај.

7. – Као резултат дугогодишњих напора и постигнутих резултата у „Вељем рату”, Црна Гора је у својој историји први пут међународно призната и ушла је у ред европских земаља, без обзира на своју величину, број становника и еко-

номске тешкоће. Међународно признање извојевао је црногорски ратник послије 400 година борбе противу Турске, кроз бројне побједе на бојном пољу, што је тада и крунисано. Дјелимично су успјела настојања Аустрије и Турске да на све начине окрње ратне успјехе Црне Горе, тако су јој одузели Улцињ са околином, Спич (Сутоморе), Билећу, а половишно је ријешено питање Плава и Гусиња, све до 1912. године.

8. – Научна објективност налаже да се – и поред изузетних успјеха Црне Горе у овом рату, гдје је улога књаза Николе била изузетно велика – укаже и на његове личне слабости. То се најбоље види из његовог дволичног става и неко-ректног односа према својим прослављеним војсковођама, који су личним ангажовањем обезбиједили славу и себи и Господару и извојевали славне побједе. Тако је послије рата ставио у немилост и одбацио прослављене војводе и народне јунаке Марка Миљанова, Јола Пилетића и Пека Павловића, чиме је и свој лични углед у народу сасвим дискредитовао, што му је тешко праштао народ Црне Горе, у којој сви скоро све знају и умију да објективно цијене.

Prof. Gojko MILJANIĆ, D. Sc.

MONTENEGRIN PRINCE NICHOLAS IN THE WAR 1876-1878

Résumé

As a ruler of Montenegro, King Nicholas assumed also the office of the Chief Commander of Montenegrin army. Instead of a general staff, he disposed of an operative body, *Vojni stan*, while in war he used to constitute a Military Council headed by him personally, the task of which was to decide upon the most important issues, usually at the battlefield, in combat formation.

The majority of Montenegrin army under the direct command of Prince Nicholas, supported by the rebellions from Herzegovina, operated in Eastern Herzegovina where it had several serious clashes with enemy, and a victory in Vučji Dol, when Turks underwent a catastrophic defeat. The original military tactics applied by King Nicholas was that of guerrilla warfare, weighing on Montenegrin tradition, experience gained from wars, specific organization of Montenegrin army and such a balance of power, which was always in favor of their enemy.

During the war of 1876-1878; many battles were fought by Montenegrin army: 12 battles, 10 larger struggles and 50 different armed conflicts, and serious defeats incurred to the Turkish army, overwhelming in number of soldiers. Throughout the war, more than 103,000 Turkish soldiers were put out of action, which is one third of all forces engaged in this battlefield. Seized were 58 guns, 16,000 rifles, 2,500 horses, 160 flags and other armament.

After the war, Montenegro almost doubled its territory and population, several cities were liberated: Podgorica, Nikšić, Kolašin, Bar, Ulcinj and other. It was for the first time that Montenegro got entrance to the sea, thus becoming open to the world. This victorious war brought the international recognition to Montenegro as a sovereign independent state of Europe. Montenegro and King Nicholas obtained the respect of other nations. This was a victory conquered by Montenegrin people, paid dearly by its blood and arms under the leadership of Prince Nicholas Petrović, the role of whom cannot in any way be disputed.